

ŽIDOVSKÁ BIBLICKÁ TEOLOGIE – ILUZE NEBO SKUTEČNOST?

Filip Čapek

JEWISH BIBLICAL THEOLOGY–ILLUSION OR REALITY? Concerning the new emerging discipline of the Jewish Biblical Theology that has been severely refused by J. D. Levenson at the end of 1980s, M. Z. Brettler writes: "Tastes, however, have begun to change." Jewish Biblical Theology in the second half of the 1990s is not a freak idea any longer. Our essay starts with a brief overview of, mostly by the Christian theologians elaborated, Biblical Theology commencing with Marcion and concluding with canonical approach and psychologically orientated approaches which followed after magisterial work of G. von Rad. A fourfold division of the post-Radian Biblical Theology, as presented by M. Oeming, is shortly presented. Consequently, works by Jewish scholars Tsevat, Levenson, Kalimi, Brettler and Sweeney are scrutinised in order to exhibit varieties of proposals that might become a good basis for any other study of the Jewish Biblical Theology. Also Rendtorff's famous response to Levenson is taken into account to elucidate that the Jews and the Christians are working at the common heritage of the Tanak/Old Testament and its subsequent, divergently developed, traditions. According to my persuasion based on minutely undertaken studies of the subject, Jewish Biblical Theology has started its way from illusion to reality. Nevertheless, the Jewish scholars are those who should decide whether to work out this discipline further or not.

Uvedení

Od počátku devadesátých let jsme svědky pozoruhodné změny ústřední disciplíny biblických studií, již známe pod pojmem biblická teologie (BT). Tato disciplína se postupně stává také předmětem studia židovských badatelů, kteří se dříve o BT nezajímali nebo ji považovali za ryze křesťanský podnik. Jak bude dále předloženo, k tomuto posunu nedošlo náhle, ale předcházely mu výrazné podněty na konci 80. let.

a. Křesťanská biblická teologie

Před uvedením vlastní problematiky je třeba se ohlédnout zpět a alespoň stručně shrnout, co BT rámcově obnáší a jaké byly předdějiny a dějiny této disciplíny. Sousedství biblická teologie byla donedávna myšlena spíše disciplína převažující v křesťanské teologii. Tato disciplína strukturuje a definuje vztah mezi Starým a Novým zákonem. Starý zákon jako součást křesťanské Bible je po staletí stále nově interpretován a zjišťuje se jeho

teologická, kanonická a hermeneutická funkce. Problém, jaké postavení by měl mít Starý zákon vůči Novému, se objevuje v křesťanské teologii a církvi nejpozději od Markiána.¹ Od dob protestantismu je BT prohlubována důrazem na postulování teologie nalézané pouze v Písmu. Martin Luther, ač sám pojmu BT ještě nepoužil, zanáší úkol této tehdy nepojmenované disciplíny do biblické exegeze. Mírou interpretace je Bible. Poprvé je pojem BT doložen z roku 1629, kdy jej používá W. J. Christmann v titulu svého díla *Deutsche Biblische Theologie*. Období ortodoxie se pokouší systematizovat reformační dědictví. Při této snaze ustupuje Písmo do pozadí. BT se stává pomocnou disciplínou dogmatiky. Ph. J. Spener se chce v opozici vůči ortodoxní scholastice pomocí BT vrátit k svébytnému biblickému myšlení.² Emancipaci BT od systematické teologie představuje vstupní Altdorfská přednáška *De iuste discrimine theologiae biblicae et dogmaticae regundisque recte utriusque finibus* J. P. Gablera z roku 1787. Gabler nejenže oddělil BT (*genere historico*) od dogmatické teologie (*genere didactico*), ale rozlišením BT na pravou (*wahre*) a čistou (*reine*) položil základy pro její další členění. První oddělenou Teologii Starého zákona (1796) a Biblickou teologii Nového zákona (1800–1802) předkládá G. L. Bauer. Devatenácté století a polovina století dvacátého jsou svědky vítězství historicko-kritické metody. Otázka po možnosti BT zaměstnává interprety Starého a Nového zákona opět v posledních desetiletích, protože historicko-kritický přístup, který rozborem jednotlivých biblických knih dospěl k myšlenkové a koncepční nesourodosti látek obou částí křesťanské Bible, zodpověděl otázku po jednotě obou zákonů spíše negativně. Touto skutečností jsou dány nové podněty k zamyšlení o BT,³ a snad právě proto od poloviny 20. století nabývá hledání možných spojovacích linií mezi oběma částmi Bible znovu na intenzitě. Za výchozí bod pro novodobou BT považují badatelé často rok 1960, kdy Gerhard von Rad vydává druhý díl své *Theologie des Alten Testaments*.⁴

Proč právě von Rad a rok 1960? Ve třetí hlavní části druhého dílu své teologie tento badatel usiluje o nové založení jednoty Starého a Nového zákona. Von Rad se nepokouší systematizovat pluralitu a mnohovýznamnost

¹ Oeming M., *Gesamtbiblische Theologien der Gegenwart*, Stuttgart 1985, str. 11.

² Schmid J. H., *Biblische Theologie in der Sicht heutiger Alttestamentler*, Giessen 1988, str. 26.

³ Walter N., *Zum Problem einer „Biblischen Theologie“* (v *Eine Bibel – zwei Testamente*), Paderborn 1995, str. 307.

⁴ Na jedné straně jde o potřebné časové omezení studovaného předmětu BT, na druhé je von Radovo dílo mnoha interprety dějin BT považováno za epochální (tak např. Hayes J. H., a Prussner F. C., *Old Testament Theology—Its History and Development*, London 1985).

Starého zákona, jak to před ním činili Walter Eichrodt nebo Ludwig Köhler, ale hledá možnost, jak přejít od výsledků historické kritiky k myšlení v rámci celé Bible. V mimořádně inspirativní práci *Gesamtbiblische Theologien der Gegenwart* (1985) rozpoznává Manfred Oeming ve von Radově teologii v zásadě čtyři modely, které se navzájem kombinují, doplňují a vytvářejí novou syntézu, jež se stala substrátem pro další vývoj BT. Jedná se o model dějin zaslíbení (*verheissungsgeschichtliches Modell*), dějin podání (*überlieferungsgeschichtliches Modell*), dějin spásy (*heilgeschichtliches Modell*) a dějin jazyka (*sprachgeschichtliches Modell*). V zásadě je možné další badatelské dění na poli BT v 60. až 80. letech členit podle von Radova implicitního čtyřmodelového konceptu BT.⁵ Přidáme-li ke čtyřem modelům kanonický přístup (*canonical approach*) spojovaný zejména se jménem Brevard S. Childse a psychologicky orientované pojetí BT 70. a 80. let,⁶ dobereme se hrubého obrazu BT jako celku obsahujícího rozmanité interpretační směry. Začínají-li se židovští badatelé od počátku 80. let vyjadřovat k BT, pak se stává předmětem jejich kritických studií právě tento celek ve své rozmanitosti.

b. První impuls (M. Tsevat)

Ve studii *Theologie des Alten Testaments – eine jüdische Sicht* (1987)⁷ Matitiahu Tsevat odmítá představu teologie Starého zákona. Mluvit o něčem takovém je snahou napsat „zoologii jednorožce.“⁸ Teologie Starého zákona je myslitelná pouze negativně, a to ze dvou důvodů. Za prvé nejde o samostatnou disciplínu, ale pouze o pomocný obor literárních disciplín, zejména filologie, která se soustřeďuje na porozumění dějin náboženských myšlenek. Za druhé Starý zákon není jedinou podstatnou literaturou židovského života, ale „je absorbován Talmudem a Midrašem.“⁹ Tsevat představu pozitivní teologie nerozvádí, ačkoli ji naznačuje implicitně stanovením toho, co je pro židovský národ z hlediska literatury podstatné.¹⁰ Jeho teze nalézají hlubší rozvedení o několik let později.

⁵ Oeming zařazuje k jednotlivým modelům následující badatele: *Verheissungsgeschichtliches Modell* (K. Schwarzwäller, C. Westermann a D. L. Baker), *überlieferungsgeschichtliches Modell* (H. Gese, P. Stuhlmacher, H. Clavier), *heilgeschichtliches Modell* (W. Pannenberg, mladý R. Rendtorff, D. Rössler), *sprachgeschichtliches Modell* (M. Haag, A. H. J. Gunneweg, H. J. Kraus, J. Barr a znovu P. Stuhlmacher).

⁶ Např. H. Wolff, E. Neumann a G. Wehr.

⁷ V Klopstein M. (vyd.), *Mitte der Schrift? Ein jüdisch-christliches Gespräch*, Bern 1987.

⁸ Tamt., str. 329.

⁹ Tamt., 339.

c. Pokračování (J. D. Levenson)

Téhož roku publikuje harvardský profesor Jon D. Levenson článek *Why Jews Are Not Interested in Biblical Theology*. Článek vzbudil odezvu nejen mezi křesťanskými badateli, kterým byl bezpochyby především určen, ale i mezi jejich židovskými kolegy. O co Levensonovi šlo? Autor nejprve upozorňuje, že i přes soudobou otevřenost a interkonfesijní spolupráci nevznikl z židovské strany pokus analogický k velkým biblicko-teologickým dílům křesťanů a ptá se, zde je vůbec možné předpokládat, že se objeví biblická teologie nebo teologie Starého zákona židovské provenience. Odpovídá si záporně: Pro Židy není BT to samé, co pro křesťany a mají-li oni o BT hovořit, pak se jedná z křesťanského pohledu spíše o dějiny náboženství Izraele (*Religionsgeschichte Israels*). Rovněž teologie Starého zákona je pojem židovské biblické vědě nepřiměřený, jak svým názvem, tak obsahem a metodologickým zpracováním. Křesťanští, potažmo většinou protestantští, teologové pracují s polydoxní a polychronní historicko-náboženskou látkou Tenachu jako s materiálem způsobilým k systematizování¹¹ (tak například podle autora J. Bright a W. Eichrodt), do něhož je vědomě i nevědomě zanášena existenciální křesťanská intence víry lidu Nové smlouvy.¹² Dále viní Levenson křesťanskou BT z antisemitismu (= antijudaismu), který nalézá jak u církevních otců, tak i v nedávné křesťanské vědecké tvorbě (W. Eichrodt, von Rad). Tato tvorba odvozuje podle autora svůj znehodnocující vztah k židovství zejména od badatelských pozic J. Wellhausena.¹³ V závěrečné pasáži častuje Levenson BT i výtkou neschopnosti reflektovat svůj hermeneutický záměr. Autor připouští pluralitu kontextů (textová jednotka, perikopa, kniha, tripartita kánonu, kánon jako celek, hebrejská a křesťanská Bible, prvocírkevní a rabínské interpretace...),

¹⁰ O pozitivním židovském přístupu či pozitivní židovské teologii se s nadějí vyslovuje J. Barr v *The Concept of the Biblical Theology—An Old Testament Perspective*, London 1999, str. 290–291, 581, ale přesto nechává toto rozhodnutí na židovských badatelích.

¹¹ Např. snahy systematicky postihnout povahu Starého zákona příčným řezem (*Querschnitt*, W. Eichrodt), nalezením jeho středu (*Mitte*, R. Smend, G. Fohrer, S. Herrmann a nově také O. Kaiser) nebo stěžejních témat a jejich souhrnné jednotky (*Themen a übergreifende Einheit*, J. Bright).

¹² Něm. text viz. Levenson J. D., *Warum Juden sich nicht für biblische Theologie interessieren*, *EvTh* 51 (1991), str. 402–409, 415–426.

¹³ Tamt., str. 409–415. Na tuto Levensonovu výtku nelze nereagovat. Je sice pravda, že Wellhausenovo pojetí Starého zákona je nespravedlivé k pozdnímu judaistickému období, ač se právě ono značnou mírou podílelo na procesu editace hebrejské Bible, kterou dnes máme k dispozici, přesto (jakkoliv je to dnes populární) nelze z jeho romanticko-hegelianského a navíc literárně orientovaného konceptu Starého zákona vyvozovat faktický anti-judaismus.

ale křesťanští teologové podle něj nejsou schopni jasně definovat svůj cíl, chybí jim sebereflexe ve vztahu ke kontextu a berou toto jednání jako zvyklost, jakoby změna kontextu neznamenal hermeneutický rozdíl.¹⁴ Přitom je to ve skutečnosti ten největší rozdíl.¹⁵ Na příkladu von Radovy exegeze Gn 15,6: *וְהָאֱמֹן בִּיהוָה נִחְשְׁבָה לִי צְרָקָה* Levenson ukazuje, jak se nereflektovaným kontextem výkladu nakonec stala reformační teologie. Von Rad podle autora při exegezi zmiňovaného verše: (a). ponechal historický kontext starého Izraele nepovšimnut, (b). skrze textové podobnosti s Lev 7, 18 a Ez 18, 9 postuloval víru jako základ spravedlnosti a touto kontextualizací znehodnotil teologická data kultu a kněžství a (c). vpravil předchozí kroky do reformačního *sola fide*. Stranou nezůstává jen historický kontext starého Izraele, ale i literární souvislosti pramene J, knihy Genesis, Pentateuchu, hebrejské Bible jako celku, filónsko-rabínské tradice a jakubovsko-katolické dimenze křesťanské teologie. Ne křesťansko-biblická interpretace sama vede Levensona ke skeptickému vidění BT, ale její váhavost uvědomit si omezenost svého kontextu. Proto se nelze divit, že se Židé nezajímají o BT.¹⁶

d. Reakce na Levensona (R. Rendtorff)

Heidelberský starozákonník Rolf Rendtorff reaguje na Levensonův článek ve studii *Wege zu einem gemeinsamen jüdisch-christlichen Umgang mit dem Alten Testament* (1991). Levenson si na sebou položenou otázku, proč se Židé nezajímají o BT, údajně odpověděl sám v knize *Creation and Persistence of Evil* (1988), která je sama ukázkou židovské biblické teologie.¹⁷ Tedy není křesťanskou BT, ale diferencovanou teologickou reflexí témat náboženství Izraele, stvoření a smlouvy. Nezájem o teologické výklady biblických textů, poznamenává Rendtorff, proto neznamená nezájem o BT. Autor vidí signály pro možnost společného bádání na příkladech disciplín archeologie, lingvistiky a literární vědy, které se však vědomě proklamují jako ne-teologické, čistě literární nebo historické. Přesto je společná teologická práce Židů a křesťanů nezbytností. Objektem je hebrejská Bible, k níž mají obě konfese možnost interpretačně-kontextuální

¹⁴ Tamt., str. 426.

¹⁵ Tamt., str. 426.

¹⁶ Tamt., str. 430.

¹⁷ Rendtorff R., *Wege zu einem gemeinsamen jüdisch-christlichen Umgang mit dem Alten Testament*, *EvTh* 51 (1991) str. 431. Viz. též Dohmen Ch., *Eine Bibel – zwei Testamente*, Paderborn 1995, str. 13. Snad ještě překvapivější je téma Levensonovy disertace z roku 1976, která nese název *The Theology of the Program of Restoration of Ezekiel 40–48*.

návaznosti. Židům je kontextem talmud a rabínská teologie, křesťanům Nový zákon. Pracovat s texty znamená hledat jejich teologickou relevanci v mikro a makrostrukturách. Rámcem je kánon, na který klade Rendtorff eminentní důraz. Pro budoucí společné bádání hebrejské Bible je podle Rendtorffa důležité rozpoznat následující styčné body:

(a) Hebrejská Bible je sbírkou izraelských (nebo židovských) spisů, které získaly svoji konečnou podobu předtím, než vzniklo rabínské židovství a křesťanství. Proto nemůže být ani rabínské ani křesťanské interpretační úsilí historické.

(b) Pro obě skupiny je hebrejská Bible (nebo řecký Starý zákon) základní bázi pro jejich náboženství, ale zároveň ne jedinou. Pro obě náboženská společenství jsou velmi důležité také pobiblické tradice.

(c) V obou tradicích se vyvinuly specifické vykladačské metody hebrejské (nebo řecké) Bible, které představují zvláštnosti té či oné skupiny. Uznání těchto metod druhou stranou nemůže být proto vyžadováno.

(d) Teologický výklad hebrejské Bible není závislý na teologickém systému náboženské tradice, k níž dotýčný vykladač náleží. Hebrejská Bible je sama teologickou knihou, jež sebe sama může a má vykládat.

(e) Při interpretaci je teologický přístup vykladače neodmyslitelně ovlivněn jeho náboženskou tradicí. Vykladač by si toho měl být vědom a reflektovat z toho vznikající hermeneutické důsledky.

(f) Když si toto vše obě strany uvědomí, mohou židovští a křesťanští badatelé spolupracovat na *teologické interpretaci*¹⁸ hebrejské Bible.¹⁹

Podle Rendtorffa je tedy společná BT možná. Obě interpretační tradice se mohou podílet na výkladu hebrejské Bible. Ale nejen na ní. V souvislosti s vytyčenými body (a.–f.) je do interpretačního kontextu možné vtáhnout nejen řecký Starý zákon, ale i talmud, rabínskou teologii a Nový zákon. Jsou dvě tradice čtení a výkladu hebrejské Bible, ale ani jedna nemá monopol a ani jedna nesmí být podceňována nebo vylučována.²⁰

Rendtorffův článek není jen korekturou Levensonova vidění BT, ale i jeho podnětným rozpracováním. Obzvláště hermeneuticko-kontextuální postřehy považuji za zdařilé. Problémem diskuse Levenson versus Rendtorff není snad ani zásadní rozpor mezi oběma badateli, ale terminologické a věcné nesrovnalosti. Věcné výtky patří zejména Levensonovi, který pracuje s vidi-

¹⁸ Kurzívá FČ. Jde o zásadní výpověď, ale zároveň o připomenutí Levensonovy kritiky vůči BT, která je teologickou disciplínou, s níž nemají dějiny náboženství Izraele v pojetí Levensona příliš mnoho společného.

¹⁹ Rendtorff R., str. 439–440.

²⁰ Tamt., str. 444.

nou BT, jako většinově protestantskými teology provozovaného, jasně popsatelného a napadnutelného objektu (BT = ahistorická, konfesijně zaujatá invaze do strukturálně odlišných oblastí Starého zákona). Proto také nejspíš ve své kritice BT pracuje s díly starými více než dvacet let, aby jím rozpoznané kazy vystoupily v požadované intenzitě.²¹ Také není tajemstvím, že se v BT stala jména katolických badatelů J. J. Collinse, N. Lohfinka či R. E. Murphyho pojmy. Rovněž výše uvedený stručný přehled BT jednoznačnost Levensonova úsudku o této disciplíně, jak doufám, dostatečně zpochybnil. Naopak Levensonova výzva k stanovení hermeneutické strategie a obezřetnosti je cenným postřehem.

e. Další vývoj (M. Z. Brettler, I. Kalimi, M. A. Sweeney)

V 90. letech se v kruzích židovských badatelů vnímání BT mění. Dříve odmítavý postoj je korigován řadou prací, které již vidí BT jako vítanou disciplínu. Pro lepší konceptuální a obsahovou definici se pro nově vznikající obor BT začíná užívat pojmu židovská biblická teologie (ŽBT). Marc Zvi Brettler v *Biblical History and Jewish Biblical Theology* (1997) navrhuje možnost, jak pojednávat ŽBT. Jeho vidění problematiky je smířlivější než Levensonovo a na mnoha dílčích úsecích BT vidí dosavadní práci křesťanských teologů jako velmi přínosnou i pro ŽBT. Brettler pozoruje změnu vztahu Židů k BT na konferenci v Chicagu (1996), jež se věnovala právě tématu ŽBT a kterou glosuje: „Jak se na konferenci ukázalo, trendy se začaly měnit... Již samotná konference a energické diskuse evokovaly mezi účastníky návrh, že židovská biblická teologie již není výjimečnou myšlenkou a že revizi Levensonova článku by bylo možné za deset let nazvat *Proč se Židé nezajímali o biblickou teologii*.“²² Co způsobilo tento posun?

Isaac Kalimi v *Religionsgeschichte Israels oder Theologie des Alten Testaments* (1995) vidí důvod, proč se ŽBT krystalizuje až nyní v souvislosti: (a) s historickou situací poválečného Izraele a (b) se způsobem vzdělávání v Izraeli.

V poválečné době jsou archeologie, geografie Palestiny a politické dějiny spojovány s hledáním a potvrzováním identity Izraele. Bible byla podrobována rozboru z pohledu těchto disciplín, a teologické dimenze se proto nedostaly na pořad dne. Kalimi doufá, že se vědecké zájmy změní a teo-

²¹ Exemplárními díly, jež vedou Levensona k tezi nezájmu Židů o BT jsou: W. Eichrodt (1933–1939), F. Baumgärtel (1954), J. Bright (1960 a 1967), von Rad (1951 a 1960).

²² Brettler M. Z., *Biblical History and Jewish Biblical Theology*, JR 77 (1997), str. 565.

logické aspekty Bible se stanou také objektem bádání. Naději mu dává nedokončené dílo M. H. Goshen-Gottsteina *Prolegomena to Jewish Biblical Theology*,²³ které se zabývá přehledem křesťanské BT a které se pokouší stanovit ústřední koncept teologie „organizovaný na hodnocení legomen vztahu mezi Bohem, lidem a zemí a srovnáním kontrastu této základní linie s pozdějšími židovskými teologiemi.“²⁴

Univerzitní vzdělávání v Izraeli se odehrává na sekulární akademické půdě, kde jsou biblické a jim spřízněné disciplíny pojednávány v prostředí, do něhož nemá náboženský sektor (rabinát) oprávnění zasahovat, říká Kalimi. Oproti tomu je náboženské vzdělávání v ješivách věnováno většinou teologickým aspektům halachických látek nebo hodnotám z antického dědictví Izraele či obecně biblickým, rabíny osvětlovaným, problémům.²⁵ Kalimi vidí ŽBT jako možnou a potřebnou a to i proto, že první náznaky ŽBT lze vystopovat již v Bibli samotné (knihy Paralipomenon). Přesto je nová ŽBT velmi mladá a její přínos do společné BT je zatím oproti křesťanským příspěvkům výrazně deficitní. Autor kontruje i Levensonovu tvrzení o nezájmu o BT slovy: „Židé se zajímají o biblickou teologii a o teologii Bible. Doposud však příliš mnoho v této oblasti nevytvořili, což ale platí i o jiných oblastech.“²⁶ Kalimi varuje před směřováním ŽBT (popř. BT nebo teologie Starého zákona) s dějinami náboženství Izraele. Zatímco ŽBT je synchronní, ahistorická a subjektivní, dějiny náboženství Izraele jsou diachronním, historickým a objektivním vědním oborem, ve kterém si židovští a křesťanští badatelé spíše mohou podat ruce než v BT/ŽBT, v nichž náboženský kontext podmiňuje exegetické a hermeneutické priority toho či onoho náboženství.

Brettlerova studie následující rok po Kalimiho příspěvku signalizuje, že nezůstane u dosavadního rozlišení BT a ŽBT. Autor nově vytváří základní badatelské předpoklady pro pluralitní ŽBT. Ve zkratce se dají Brettlerovy teze shrnout následovně:

(a) ŽBT by se neměla zabývat historicitou biblických textů. Ačkoli bylo několik období biblické historie podrobena extenzivnímu zkoumání, je třeba

²³ Poslední dokončený příspěvek Goshen-Gottsteina k ŽBT před jeho smrtí roku 1993 je *Tanakh Theology: The Religion of the Old Testament and the Place of Jewish Biblical Theology* (v FS Cross F. M., *Ancient Israelite Religion*, vyd. Miller P. D., Hanson P. D., McBride S. D.), Philadelphia 1987. *Prolegomena* zůstala fragmentární.

²⁴ Citace Goshen-Gottsteina viz. Barr, str. 305.

²⁵ Kalimi I., *Religionsgeschichte Israels oder Theologie des Alten Testaments*, JBT 10 (1995), str. 61–64.

²⁶ Tamt., str. 60.

přiznat, že biblické texty sotva mohou prokázat svou historicitu, pojmemeli ji klasickými principy historické ověřitelnosti. Ani Bible se nezajímá o historická fakta. Analogický přístup k historicitě nalézá Brettler i v rabínské tradici, kde platilo diktum *מאני דהורה הורה*.²⁷ Tato tradice, ač je ignorována mnoha nežidovskými badateli, je zásadním způsobem kontinuální k biblickému judaismu.²⁸ Rabíni se také nezajímali o skutečné historické obrazy Bible. Tak například události na hoře Sinaj nejsou historickou evidencí, ale zdůrazněním významu Zákona v biblické a židovské tradici.

(b) Není potřeba harmonizovat divergentní biblické tradice. Příkladem jsou dvě zprávy o stvoření (Gn 1,1–2,4a + 2,4b–3). Otázku, jak stanovit vztah mezi rabínskými interpretacemi a dalším studiem biblických textů, řeší Brettler následovně: „Protože ŽBT začíná kritickým studiem biblických textů a vysvětluje tak mnohočetnost jejich hlasů, nesmíme harmonizovat texty a tradice, ale můžeme rozšířit rabínský model za jeho původní rámec... Tento podnik je vědomě židovský, teologický, založený na textu a citlivý k současným potřebám.“²⁹

(c) Je třeba být také citlivý ke skutečným žánrům biblických historických textů. Brettler se zdráhá užít kategorií příběhu a dějin (*story/history*) a raději se přiklání k mýtu (*myth*) jako k prostředku, který vyjadřuje kolektivní důležitost (*collective importance*). Brettler se odvolává na J. Barra, jehož užití pojmu alegorie je blízké jeho chápání mýtu. Mýtus je vhodnější pojem než kategorie příběh/dějiny.

(d) Dichotomie těchto kategorií působí zejména rozlišovací potíže, odehrává-li se příběh v narativní formě, která je nejčastějším vyjádřením dějin. Mýtus navíc lépe vyjadřuje sociální funkci textu, zatímco příběh vynáší spíše jeho literárně-estetické vlastnosti.

(e) Je třeba rozumět tomu, co stojí za texty, které Bible představuje jako líčení minulosti. V textech, jež jsou žánrově pojímány jako mýty, je třeba porozumět jejich kolektivní důležitosti, která se za nimi skrývá. Rovněž alegorii je třeba dekódovat. Biblické alegorie a mýty vyjadřují touhu nalézt fundamentální a esenciální smysl. Například Gn 34 vyjadřuje dichotomii

²⁷ „Co bylo, bylo.“ (aram.)

²⁸ Srov. s představou kontinuity (a). Levensona (podobná Brettlerovi), (b). Rendtorffa (přeryv mezi biblickým a rabínským judaismem vytváří rovnocennou možnost navázat jak pro Židy, tak pro křesťany) a (c). W. Brueggemanna, *Theology of the Old Testament*, Minneapolis 1997, který postmoderně laděným způsobem vyvlastňuje Tenach jemu historicko-konfesijně nejbližšímu prostředí a otevírá prostor Starého zákona v podstatě pro všechna diskursivní společenství. Již z těchto tří příkladů je patrné, jak je interpretační uchopení kontinuity pro další vztah BT a ŽBT zásadní.

²⁹ Brettler M. Z., str. 577.

přirozeného a nepřirozeného a hraje výraznou roli při vytváření představ transcendentního božstva. Biblické příběhy tedy nejsou spolehlivou historií ve smyslu dokumentární zprávy, ale mají svou funkci jako etnické a kulturní mezníky v reálném životě Izraele. Prostřednictvím mýtů a alegorie konstruují bibličtí autoři svoje dějiny a vkládají do nich smysl. Tyto dějiny mají možnost číst jak Židé, tak i jejich křesťanští kolegové.³⁰ ŽBT je principiálně otevřena i křesťanským badatelům, shrnuje Brettler.

Jiné předpoklady ŽBT a vztahu této disciplíny k BT zpracovává Marvin A. Sweeney v *Tanak versus Old Testament. Concerning the Foundation for a Jewish Theology of the Bible* (1997). Studie si klade za cíl postihnout základní odlišnosti Tenachu a Starého zákona a s nimi spojená hermeneutická a kontextuální východiska. Příspěvek se vrací k problematice stanovení struktury zdrojových látek obou biblických teologií a je dobrým doplněním předchozích více rozmáchlých návrhů Kalimiho a Brettlera a negativně viděné teologie Starého zákona v podání Tsevata. Základní rozlišení je následující:

(a) Křesťanská Bible je koncipována podle historické perspektivy, která mří skrze dějiny k ideálnímu eschatologickému vykoupení a mesiášskému věku. Tato Bible strukturuje látky Starého zákona podle septuagintního kvadropartitního členění (I. Gn–Dt + II. Joz–Est + III. Jb–Pís a IV. Iz–Mal) a toto sekvenční pořadí chronologicky provazuje s rovněž kvadropartitním novozákonním korpusem (I. Mt–J + II. Sk + III. Ř–3 J a IV. Zj). Starý zákon je prolepsi Nového. Čas je pojímán lineárně.³¹ Tedy ve zkratce: křesťanská BT je definována dvojitou kvadropartitou Starého a Nového zákona, lineárním pojetím času a ideálem na konci mimo dějinnou zkušenost.

(b) Hebrejská Bible (Tenach) má tripartitní členění (תורה + נביאים + כתובים) a je uzavřeným korpusem. Midraše a targumy jsou většinou komentáři nebo překlady biblických knih a samy těžko mohou být konstituovány jako knihy Tenachu. Oba Talmudy jsou organizovány základními halachickými zájmy a jsou určeny jako nástroje k výkladu narativů obsažených v Tenachu. Tam je ideální stav položen na počátek, v němž je ustanovení chrámu v zemi Izraele a poslušnost Mojžíšovy Tóry dokončením stvoření světa. Tenach je organizován jako líčení zkažení ideálu během monarchické doby a jeho restauraci v poexilní době.³² Tedy opět ve zkratce:

³⁰ Tamt., str. 582.

³¹ Sweeney M. A., *Tanak versus Old Testament. Concerning the Foundation for a Jewish Theology of the Bible* (v *Problems in Biblical Theology*, vyd. Sun H. T. C., Eades, K. L.), Grand Rapids 1997, str. 70–76.

pro ŽBT je výchozí poměrně izolovaná tripartita Tenachu, ne-lineární pojetí času a ideál položený na počátku s možností restaurace ideálu v dějinách.

Sweeney z rozlišení struktury zdrojových látek vyvozuje také hermeneutické závěry: Ačkoli jsou obě tradice založeny na stejných knihách Písma, porozumění těchto knih míří k velmi odlišnému vidění Tenachu/Starého zákona. Dobře myšlené pokusy nalézt společné židovsko-křesťanské čtení hebrejské Bible hrozí asimilací rozdílných identit jedné nebo obou tradic. Skutečný dialog se může uskutečnit pouze tehdy, budou-li moci obě tradice hovořit na základě svých unikátních porozumění Písma a uznají-li legitimitu svých rozdílností.³² Sweeney tedy stejně jako Rendtorff, Brettler a Kalimi vidí možnost spolupráce BT a ŽBT. Předpokladem je dostatečné vyjasnění hermeneuticko-kontextuálních pozic. Jak je z dosavadního přehledu patrné, sotva lze tvrdit, že se Sweeney se svými předchůdci shoduje, byť i ve stanovení základního podkladového zdroje a jeho výchozího interpretačního konceptu. Zejména Rendtorffův „vstřícný krok“ směrem k hebrejské Bibli je zásadně zpochybněn.

Shrnutí

Pohled na několik statí k tematice ŽBT mě vede k následujícím tezím, které se snaží stručně shrnout to, co se v této mladé disciplíně zatím odehrálo:

(1) Studie Tsevata a Levensona umožnily pokročit v sebedefinování teologických snah židovských badatelů a v hledání vztahu k zatím většinově křesťanským konceptům BT.

(2) ŽBT je zásadním způsobem zaujata hledáním vztahů Starého zákona (Tenachu, hebrejské Bible) k následujícím interpretačním tradicím. Jde o úsilí vlastní židovským teologům, protože se považují za následníky, tradenty a recipienty Starého zákona z judaisticko-rabínských pozic.

(3) ŽBT je nová disciplína, která se více rozvíjí až v 90. letech. Důvody zpoždění vstupu ŽBT mezi ostatní biblické disciplíny byly mimo jiné: poválečná situace v Izraeli, kdy se hledaly historické kořeny pro nově budovanou státní identitu, systém vzdělávání, nedůvěra vůči systematizujícím konceptům BT.

(4) Současná situace představuje zásadní zvrat. Levensonova teze o nezájmu Židů o BT je překonána a židovští badatelé se hlásí k specificky

³² Tamt., str. 76-82.

³³ Tamt., str. 83.

postulované teologii Bible (= Tenachu jako tripartitní knize כְּתוּבִים + בְּיָאִים + תּוֹרָה) a jejího intertestamentálního a potestamentálního dědictví. Již několik příspěvků k ŽBT ukazuje, že definovat její rámec a stanovit rozsah výchozích zdrojů je již nyní obtížné, stejně jako tomu je u BT.

(5) Tvrzení, že ŽBT není možná, je při vzrůstajícím zájmu o BT a její kritické svěbytné zpracování židovskými badateli nepřesvědčivé. Jestliže BT zpracovává biblické látky pomocí novověkých modelů a konceptů, které jsou legitimními vědeckými nástroji, pak i ŽBT vytváří své teze analogickým způsobem. Přesto nehrozí BT a ŽBT splnutí. Rozdílnosti ve struktuře podkladového zdroje, jeho zpracování, akcentuaci témat, modelů a konceptů vytvářejí dostatečný prostor pro rozvoj obou disciplín. Pokus o spojení podkladového zdroje, jakým je například z křesťanské strany praktikovaná vědecká, reformací inspirovaná snaha o uvedení tzv. *veritas hebraica*, hrozí opomenutím, že Starým zákonem rané církve byla zejména Septuaginta a jí spřízněné řecké textové tradice.³⁴

(6) I ŽBT se potýká s problémy sebedefinování, přestože je zatím zastoupena nepatrným počtem publikací. Doposud nebyl stanoven jasný název disciplíny (teologie Tenachu, židovská biblická teologie, biblická teologie, teologie hebrejské Bible), rozsah podkladového zdroje (Tenach, Tenach spolu s talmudem popřípadě i s další rabínskou tradicí), vymezení vůči již stávajícím disciplínám (dějiny náboženství Izraele, historické obory). Vazba ŽBT na její starší partnerskou disciplínu je velmi těsná, což potvrzuje i skutečnost, že jsou v současnosti traktována velmi podobná témata. Například snaha definovat vztah teologie Tenachu / Starého zákona a dějin náboženství Izraele zaměstnává interprety obou disciplín.³⁵

(7) BT a ŽBT jsou zavázány prací na společném a zároveň i specificky odlišném dědictví Tenachu / Starého zákona a jeho konsekventních tradic.

³⁴ Srov. např. Hübner H., *Vetus Testamentum und Vetus Testamentum in Novo receptum*, JBTh 3/1988, tentýž *Was ist Biblische Theologie (v Eine Bibel – Zwei Testamente)*, Paderborn 1995 a *New Testament Interpretation of the Old Testament*, HBOT I/1996; van der Kooij A., *Perspectives on the Study of the Septuagint: Who Are the Translators*, v *VT Sup* 73/1998; Hengel M., *The Pre-Christian Paul*, London 1991; Sawyer J. F., *The Fifth Gospel: Isaiah in the History of Christianity*, Cambridge 1996 a zejména Peters M. K. H., *Septuagint* (v *ABD* V., str. 1093–1102).

³⁵ Levenson považuje ŽBT za protiklad k BT, protože měla-li by disciplína ŽBT vzniknout, pak by podle něj šlo o dějiny náboženství Izraele. Kalimi je naprosto opačného názoru a vidí BT i ŽBT jako ahistorické. Podobně uvažuje i Brettler. Problém definice vztahu teologie Starého zákona a dějin náboženství Izraele zaměstnává i křesťanské badatele a skutečnost, že Kalimiho stať byla publikována právě v *Jahrbuch für Biblische Theologie* na rok 1995, který nese titul *Religionsgeschichte Israels*, jenom podtrhuje rychlost vstupu ŽBT do interdisciplinárního dialogu.

Spolupráce BT a ŽBT je možná, uvědomí-li si židovští a křesťanští badatelé specifika svých tradic a budou-li považovat jiné tradice za zdroj obohacení.

Další literatura

Blum W., Macholz., Stegemann E. W., Die Hebräische Bibel und ihre zweifache Nachgeschichte (FS Rendtorff), Neukirchen 1990

Brett M. G., Biblical Studies and Theology: Negotiating the Intersections, Bib. Int 2 (1998)

Goshen-Gottstein M., Modern Jewish Bible-Exegesis and Biblical Theology, 1970

Goshen-Gottstein M., Modern Jewish Bible Research. Aspects of Integration, 1983

Japhet S., The Ideology of the Book of Chronicles and its Place in Biblical Thought, Frankfurt 1989

Levenson J. D., The Hebrew Bible, the Old Testament, and Historical Criticism, Louisville 1993

Rendtorff R., Approaches to Old Testament Theology (v Problems in Biblical Theology, vyd. Sun H. T. C. a Eades K. L.), Grand Rapids 1997

Sweeney M. A., Reconceiving the Paradigms of Old Testament–Theology in the Post-Shoah Period, Bib.Int 2 (1998)